
Tűzrendészeti szervek az ókori Rómában

Sáry Pál*

A *triumviri nocturni* voltak az első olyan római *magistratusok*, akiknek a város tűzvédelme forrásaink szerint kifejezetten a feladataik közé tartozott. Paulus, a Kr. u. 3. század első felének jogtudósa szerint a régi időkben a *triumvirek* ügyeltek a tűzvészek elhárítására, akiket – mivel éjjel őrködtek – *nocturninak* (vagyis éjszakainak) nevezték: „*Apud vetustiores incendiis arcendis triumviri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt...*”¹ E három férfiből álló csapat egész éjjel járőrözött a főváros utcáin: vigyáztak a közbiztonságra, igyekeztek megakadályozni az éjszakai rablásokat, betöréseket; ha egyedül kószáló rabszolgákkal találkoztak, azokat őrizet alá helyezték, s figyelték, nehogy valahol tűz üssön ki. Ha a városban valahol tűz keletkezett, azonnal a helyszínre kellett sietniük a tűz oltására. Nem tudjuk, hogy mikor állították fel a *triumviri nocturni* csapatát, csak annyi bizonyos, hogy a Kr. e. 4. század végén már léteztek e tisztségviselők. Livius szerint Cn. Flavius, aki Kr. e. 304-ben *aedilis curulisként* nyilvánosságra hozta a peres (*legis actiós*) eljárásokban alkalmazott formulákat (*Ius Flavianum*) és a törvénykezési napok (*dies fasti*) jegyzékét, korábban a *triumviri nocturni* közé tartozott.²

Forrásaink arról tanúskodnak, hogy a *triumviri nocturni* nem jártak el mindig megfelelő gyorsasággal és gondossággal. Valerius Maximus szerint Kr. e. 241-ben a néptribunusok a népgyűlés előtt vádat emeltek a *triumvirek* (M. Mulvius, Cn. Lollius és L. Sextilius) ellen, mivel azok túl későn érkeztek a *via Sacra*n keletkezett tűz oltására (*quod ad incendium in Sacra via ortum extinguendum tardius venerant*); a nép marasztaló ítéletet hozott az ügyben.³ Szintén Valerius Maximus tudósít arról, hogy Kr. e. 211-ben P. Aquilius néptribunus vádat emelt P. Villius *triumvir nocturnus* ellen, mivel az hanyagul látta el az éjszakai őrseget (*quia vigilias neglegentius circumierat*); a népgyűlés ebben az esetben is marasztaló ítéletet hozott.⁴

---

* Intézetigazgató egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Római Jogi Tanszék.

¹ Paul. D. 1,15,1.

² Liv. 9,46.

³ Val. Max. 8,1,5.

⁴ Val. Max. 8,1,6.

A *triumviri nocturni* feladatait később a *triumviri capitales* vették át,⁵ akik elsősorban a börtönben fogva tartottak őrizetéről gondoskodtak;⁶ a *capitalis* (halálhozó) jelzõt azért kapták, mert õk irányították azok kivégzését, akiket a halálos ítélet alapján a börtönben kellett kötéllel megfojtani.⁷ Livius szerint Kr. e. 186-ban, miután a Bacchus tiszteletére rendezett erkölcstelen éjszakai orgiákról a *consulok* feljelentés útján tudomást szereztek, „a gyújtogatások megelőzése végett (*ab incendiis caveretur*) a közbiztonságra felügyelõ *triumvireket* utasították (*triumviris capitalibus mandatum est*): városszerte állítsanak fel őrsegeket (*ut vigiliis disponderent per urbem*), s ügyeljenek, hogy semmiféle éjszakai összejövetel ne forduljon elő, s a *triumvirek* mellé rendelték segítségül a Tiberisen innen és túl felügyelõ *quinquevireket*, hogy mindegyikük vigyázzon saját körzete épületeire (*suae quisque regionis aedificiis praeessent*).⁸

Paulus a régi idõkre visszatekintve arról is említést tesz, hogy néha az *aedilisek* és a néptribunusok is felléptek a nagyobb tüzesetek megakadályozása érdekében, továbbá állami rabszolgákat rendeltek a városkapuhoz és a városfalakhoz, ahonnan hívni lehetett õket, ha tűzoltás végett szükség volt rájuk, s olyan magántulajdonban álló rabszolgacsapatok is voltak, amelyek – fizetség ellenében vagy ingyen – eloltották a tüzeket: „*interveniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portam et muros disposita, unde si opus esset evocabatur: fuerant et privatae familiae, quae incendia vel mercede vel gratia extinguere*.”⁹

E sorokból többek között arra is következtetni lehet, hogy egyes rabszolgatartók vállalkozási szerzõdést (*locatio conductio operis*) kötöttek az állammal, melynek keretében – állandó díjazás fejében – vállalták, hogy meghatározott számú rabszolgát a város bizonyos pontjain tűzvédelmi készenlétben tartanak, akik tűz esetén azonnal annak oltására sietnek.¹⁰

Érdekes, hogy Paulus a *consulokról* nem tesz említést, pedig a köztársaság élén álló *magistratusok* biztosan nem maradtak tétlenek, ha nagy tűz tört ki a városban. Erre Cicero is utal egy helyen, ahol – miután a házát felgyújtották, s a közelben tartózkodó *consul* semmit nem tett a tűz eloltása érdekében – a következõ gúnyos kérdést teszi fel érthetõ felháborodásában: „Vajon volt-e valaha olyan nagyobb tűz ebben a városban, amikor a *consul* nem segített?”¹¹

⁵ Liviusról tudjuk, hogy Kr. e. 290 és 287 között állították fel elõször a *triumviri capitales* csapatát: „*Triumviri capitales tunc primum creati sunt*” (Liv. per. 11,8). Arról, hogy a *triumviri nocturni* feladatait a *triumviri capitales* vették át, ld. Andrew LINTOTT: *Violence in Republican Rome*, Oxford University Press, Oxford, 1999, 104.; Andrew LINTOTT: *Crime and Punishment*, In: *The Cambridge Companion to Roman Law* (ed. David Johnston), Cambridge University Press, Cambridge, 2015, 307.

⁶ Vö. Pomp. D. 1,2,2,30: „*Constituti sunt ... triumviri capitales qui carceris custodiam haberent...*”

⁷ Ld. Sallustius közlését a Catilina-féle összeesküvés résztvevõinek kivégzésérõl (Sall. Cat. 55). Tacitus a börtönben történõ megfojtást *triumvirale supplicium*nak nevezi (Tac. ann. 5,9). Vö. Cosimo CASCIONE: *Triumviri capitales. Storia di una magistratura minore*, Editoriale Scientifica, Napoli, 1999, 164.

⁸ Liv. 39,14 (Murakõzy Gyula ford.). A Tiberis mindkét oldalán külön-külön felállított, a *triumviri capitales* segítségére rendelt ötfõs csapatokról (*quinqueviri cis Tiberim et ultis Tiberim*) Pomponius is említést tesz (Pomp. D. 1,2,2,31).

⁹ Paul. D. 1,15,1.

¹⁰ Vö. ZLINSZKY János: *Ius publicum (Rõmai közjog)*, Budapest, Osiris-Századvég, 1994, 155.

¹¹ Cic. Pis. 11,26 (S. P. ford.).

Paulus azon állítását, hogy az *aediliseknek* és különböző rabszolgacsapatoknak fontos szerepe volt a tüzek eloltásában, a történetírók közlései megerősítik. Cassius Dio művében olvashatjuk, hogy Augustus uralkodása idején M. Egnatius Rufust azért választotta a nép hálából *praetorná*, mert *aedilis curulisként* a saját rabszolgáival és az általa bérelt rabszolgákkal segített megóvni azokat a házakat, amelyek a hivatali éve alatt kigyulladtak.¹² Röviddel később Augustus megparancsolta az *aediliseknek*, vigyázzanak, hogy egyetlen épület se gyulladjon ki, s ha ez mégis megtörténne, oltsák el a tüzet.¹³ Majd a császár ismételten utasította az *aedilis curuliseket*, hogy oltsák el a városban keletkező tüzeket, s e feladat ellátásához hatszáz állami rabszolgát rendelt segítségükre.¹⁴ Kr. e. 7-ben a császár a főváros területét 14 kerületre (*regióra*), a kerületeket pedig lakónegyedekre (*vicusokra*) osztotta fel. Minden *vicus* élére egy-egy *magister vici* került, akiket a lakosság választott.¹⁵ Cassius Dio szerint a császár ekkor a tűzoltásra rendelt hatszáz állami rabszolgát az *aedilisek* felügyelete alá áthelyezte a *magistri vicorum* felügyelete és irányítása alá.¹⁶

Mindezek az intézkedések azonban kevésnek bizonyultak: újból és újból kigyulladtak egész városrészek, s a lángokat nem tudták megfékezni. Kr. e. 16-ban, 14-ben, 12-ben és 7-ben, majd Kr. u. 3-ban és 6-ban egyaránt hatalmas tűz tombolt Rómában.¹⁷ Ezért Kr. u. 6-ban a császár döntő reformot vezetett be a tűzrendészet terén. Paulus a következőket írja Augustusról: „Mivel úgy gondolta, hogy leginkább a császárnak feladata az állam üdvét szem előtt tartani, és ő is a legrátermettebb erre a feladatra, azért hét *cohort*ot rendelt megfelelő helyekre, hogy mindegyik *cohort* a város két-két kerületében teljesítsen őrszolgálatot. Mindegyik *cohort* élére *tribunust* állított, azok fölé pedig egy tekintélyes férfit (*spectabilis vir*), akit *praefectus vigilum*nak neveznek.”¹⁸

Augustus tehát a fővárosban (melynek közel egy millió lakosa nagyrészt zsúfolt bérházakban lakott) tűzoltóságot állított fel, mely hét katonai ezredből, ún. *cohort*sóból állt. A *cohort*sokat ezredesek (*tribunusok*) vezették.¹⁹ A feliratos emlékek szerint a *vigilek* minden *cohort*a hét-hét századra (*centuriára*) oszlott, melyeket századosok (*centuriák*) irányítottak.²⁰ Mivel egy-egy század kb. 80 főből állt, egy-egy *cohort*sban

¹² Dio 53,24,4. Velleius Paterculus is említést tesz arról, hogy Egnatius Rufus „több tűzvészt saját rabszolgáival fékezett meg. Ennek következtében gyorsan megszerezte a *praetorságot*...” (Vell. 2,91; Hoffmann Zsuzsanna ford.). Egnatius Rufus *aedilisi* évét Dio Kr. e. 26-ra teszi, Sablayrolles azonban a Kr. e. 22. évet tartja valószínűbbnek (ld. Robert SABLAYROLLES: *Libertinus miles. Les cohortes des vigiles*, Rome, École française de Rome, 1996, 9.), Phillips pedig a Kr. e. 21. év mellett érvel [ld. Darryl A. PHILLIPS: *The Conspiracy of Egnatius Rufus and the Election of Suffect Consuls under Augustus*, *Historia*, 46 1997/1., 110.].

¹³ Dio 53,24,6.

¹⁴ Dio 54,2,4; vö. 55,8,7.

¹⁵ Vö. Suet. Aug. 30.

¹⁶ Dio 55,8,6–7. Vö. John S. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome (Doctoral thesis)*, Durham, Durham University, 1976, 219.; SABLAYROLLES: i.m. 25.

¹⁷ Ld. Dio 54,19,7; 54,24,1; 54,29,8; 55,8,6; 55,12,4; 55,26,4. Vö. Paulus WERNER: *De incendiis urbis Romae aetate imperatorum, Lipsiae*, Robert Noske, 1906, 11–15.; H. V. CANTER: *Conflagrations in Ancient Rome*, *The Classical Journal*, 27 1932/4. 274–275.

¹⁸ Paul. D. 1,15,3 pr. (Patay Horváth András ford.). Vö. BORHY László (szerk.): *Római történelem. Szöveggyűjtemény*, Budapest, Osiris, 2003. 386.

¹⁹ Vö. Tac. hist. 1,20.

²⁰ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 150.; Gregory N. DAUGHERTY: *The Cohortes Vigilum and the Great*

kb. 560 fő szolgálhatott, az egész tűzoltóság (a 7 *cohortes vigilum*) létszáma pedig kb. 3920 fő lehetett.²¹ Ezt a létszámot Septimius Severus császár 205-ben a kétszeresére emelte.²² Ezt a megdöbbentően magas létszámot a tűzoltás kezdetleges módja tette szükségessé: a tűzoltók tömlők hiányában vödörrel merték a vizet a város kútjaiból, vízvezetékeiből és víztározóiból, s a vödörket – csatárláncot képezve – kézről-kézre adták tovább.²³

Mint már említettük, Augustus a főváros területét 14 kerületre osztotta fel.²⁴ Minden tűzoltó *cohort*nak két kerület (*regio*) tűzvédelmét kellett ellátnia. Mind a 14 kerületben állt egy-egy tűzoltó őrház (*excubitorium*). A tűzoltók kezdetben bérelt lakásaikban éltek; valószínűleg Nero állított fel először számukra táborokat (*castra*).²⁵ Cassius Diótól tudjuk, hogy innentől kezdve mind a hét *cohort*nak külön tábora (laktanyája) volt.²⁶

Mind Sztrabón, mind Cassius Dio azt írja, hogy Augustus felszabadított rabszolgákból szervezte meg a *vigil*ek *cohort*sait.²⁷ A császár valószínűleg nem akarta a tűzoltás fontos feladatát hosszú távon a lázadásra hajlamos rabszolgákra bízni, ugyanakkor tudta, hogy csak nagyon kevés római polgár lenne hajlandó a tűzoltás szolgálai munkáját végezni: ezért választotta a felszabadított rabszolgákat, akik a római társadalomban a szabadnak született polgárok és a rabszolgák között helyezkedtek el.²⁸

Mint tudjuk, a rabszolgákat a civiljog szerint háromféleképpen (szabadságper útján, a polgárok névjegyzékébe való felvétellel vagy végrendelettel), a *praetori* jog szerint pedig négyféleképpen (barátok előtt, a gazda asztalához való ültetéssel, kalapfeltétellel vagy szabadságlevéllel) lehetett felszabadítani.²⁹ A civiljog szerint felszabadítottak római polgárok lettek, a *praetori* jog szerint felszabadítottak azonban eredetileg csak *de facto* lettek szabadok, *de iure* rabszolgák maradtak. Ezen a *lex Iunia* változtatott, melyet valószínűleg Kr. e. 17-ben hoztak.³⁰ E törvény

Fire of 64 AD, *The Classical Journal*, 87 1992/3. 230.; O. F. ROBINSON: *Ancient Rome. City Planning and Administration*, London – New York, Routledge, 1992, 91.

²¹ Vö. John S. RAINBIRD: *The Fire Stations of Imperial Rome*, *Papers of the British School at Rome*, 54 1986. 151.

²² Vö. Eric B. BIRLEY: *Septimius Severus and the Roman Army*, *Epigraphische Studien*, 8 1969. 63–82.; RAINBIRD: *The Fire Stations of Imperial Rome*, 150.

²³ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 137–140.; RAINBIRD: *The Fire Stations of Imperial Rome*, 151.; Johan GOUDSBLOM: *Tűz és civilizáció*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 126–127. Baillie Reynolds szerint a rendőri feladatok ellátása is indokoltá tette a magas létszámot a rabszolgákkal teli nagyvárosban (P. K. Baillie REYNOLDS: *The Vigiles of Imperial Rome*, Oxford, Oxford University Press, 1926, 16.).

²⁴ Vö. Tac. ann. 15,40; Dio 55,8,7.

²⁵ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 157.

²⁶ Dio 57,19,6.

²⁷ Sztrab. 5,3,7; Dio 55,26,4.

²⁸ RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 219.

²⁹ Vö. MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, Szeged, Leges, 2004, 127.

³⁰ A *lex Iunia* a legtöbb szakkönyv szerint Kr. u. 19-ben hozták (ld. pl. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Szeged, Lectum, 2011, 157; BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2016, 116.), ez azonban azért kétséges, mert a Kr. u. 4-ben hozott *lex Aelia Sentia* már ismerte a *Latini Iuniani* státuszát, melyet a *lex Iunia* vezetett be (nyilván korábban). E problémáról bővebben ld. Hugh LAST: *The date of the lex Junia*, In: *The Cambridge Ancient History*, vol. 10 (eds. S. A. Cook – F. E. Adcock – M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 1934, 888–890.

értelmében a *praetori* jog szerint felszabadítottak *de iure* szabaddá váltak, de római polgárjog helyett csupán latinjogot szereztek: a *Latini Iuniani* sajátos kategóriájába kerültek, s így erősen korlátozott jogképességgel bírtak (így pl. nem készíthettek érvényes végrendeletet, végrendelet alapján nem örökölhettek, s hagyományban sem részesülhettek).³¹ Mivel a felszabadítások zöme valószínűleg a *praetori* jog szerint (vagyis a civiljogi formákhoz képest jóval egyszerűbb módon) történt, a tűzoltók többsége *Latinus Iunianus* jogállású lehetett. Az ilyen státuszú *vigíek* számát növelhették azok is, akiket fiatal korukban szabadítottak fel, hiszen a Kr. u. 4-ben hozott *lex Aelia Sentia* szerint azok, akiket 30 éves életkoruk elérése előtt szabadítottak fel, nem szereztek római polgárjogot, csak *Latini Iuniani* lettek.³²

A kellő számú tűzoltó toborzása a veszélyes munka miatt nem lehetett könnyű. A jelentkezési kedv fokozása érdekében a 24-ben hozott *lex Visellia* kimondta, hogy az a latinjogú személy, aki hat éven át tűzoltói szolgálatot teljesít, római polgárjogot szerez. E rendelkezés valószínűleg nem ért el kellő eredményt, ezért röviddel később egy *senatus* határozat született arról, hogy a latinjogú *vigíek* három év szolgálat után római polgárjogot kapnak.³³ Hosszú távon kizárólag felszabadított rabszolgákból így sem tudták a tűzoltó ezredeket megszervezni. Cassius Dio a saját korának (vagyis a 3. század elejének) viszonyairól azt írja, hogy már nemcsak felszabadítottakat vesznek fel a *vigíek* közé.³⁴ Ebből arra következtethetünk, hogy idővel jelentkezhetek tűzoltónak szabadnak született római polgárok is: e jelentkezők minden bizonnyal a polgárok szegényebb, alacsonyabb rétegeihez, az ún. *humiliores* közé tartoztak.³⁵

Több szerző azt az álláspontot képviseli, hogy a *vigíek* kezdetben nem minősültek katonáknak.³⁶ Ez a nézet véleményem szerint téves. Suetonius a következőket írja Augustusról: „Szabadon bocsátott rabszolgát csak Rómában a tűzesetek miatt (*Romae incendiorum causa*) meg a gabona drágulása miatti forrongás okozta félelem idején engedett katonáskodni, ezenkívül két ízben csupán: először az Illyriával határos területek megszállása miatt, másodsor a Rhenus folyó partjának védelmére...”³⁷ Igaz tehát, hogy Augustus nem szívesen engedte meg, hogy felszabadított rabszolgák is katonáskodjanak, erre a római tűzesetek miatt – a

³¹ Vö. Gai. 1,22–24; 3,56.

³² Vö. Gai. 1,17–18. Lindner tehát téved, amikor úgy véli, hogy latinjogúakat kezdetben nem vettek fel a *vigíek* közé [ld. LINDNER Gyula: Megjegyzések a Római Birodalom tűzvédelméhez. *Rendvédelem-történeti füzetek*, 24 2014. 35–38., 68.].

³³ Gaius Institúciói szerint a latinjogúak „római polgárokká lesznek (*fiunt cives Romani*), ha Rómában hat éven át tűzoltói szolgálatot teljesítettek (*si Romae inter vigiles sex annis militaverint*). Mondják, hogy utóbb hoztak egy *senatus consultum*ot, amelyben megadták a római polgárságot azoknak (*quo data est illis civitas Romana*), akik három évi szolgálatot letöltöttek (*si triennium militiae expleverint*)” (Gai. 1,32b; Brósz Róbert ford.). Ugyanezt olvashatjuk az Ulpianus műveiből készített posztklasszikus gyűjteményben: „*Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romae sex annis militaverit, ex lege Visellia. Postea ex senatus consulto concessum est ei, ut, si triennio inter vigiles militaverit, ius Quiritium consequatur*” (Ulp. 3,5). Rainbird szerint a *vigíek* átlagos szolgálati ideje hat év lehetett (RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 231–234.).

³⁴ Dio 55,26,4.

³⁵ Rainbird szerint idővel *peregrinus*ok is felvételt nyerhettek a *vigíek* közé (RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 222.).

³⁶ Ld. pl. CANTER: i.m. 288.; ROBINSON: *Ancient Rome*, 92.; LINDNER: i.m. 68.

³⁷ Suet. Aug. 25 (Kiss Ferencné ford. kis módosítással).

tűzoltóság megszervezésekor – kivételesen (közérdekből) mégis sor került.

A *vigilék* tehát katonák voltak, s így bizonyos privilégiumokat élveztek. A katonák másoknál – mind formailag, mind tartalmilag – jóval szabadabban végrendelkezhettek.³⁸ Ulpianus azt írja, hogy a *vigilék* is katonák, s ezért kétségtelen, hogy a katonai jog szerint végrendelkezhetnek: „*item vigilés milites sunt et iure militari eos testari posse nulla dubitatio est.*”³⁹

A katonákat szolgálati éveik arányában mentesítették a gyámság viselésének kötelessége alól: 20 évet meghaladó katonai szolgálat után állandó mentesség, 16 év után 4 év, 12 év után 3 év, 8 év után 2 év, 5 év szolgálat után 1 év mentesség járt. Mindezt Modestinustól tudjuk, aki arról is említést tesz, hogy azok, akik Rómában a *vigilék* között teljesítettek szolgálatot, csak egy évre kaptak felmentést a gyámi kötelezettségek alól: „*Sed qui inter vigilés qui Romae sunt permilitavit, anni tantum vacationem habet.*”⁴⁰ A tűzoltók privilégiumai tehát a harctéren szolgáló bajtársaiknál szűkebb körűek voltak. A gyámság alóli mentesítés minden bizonnyal a leszerelés utáni évre vonatkozott, a szolgálatban álló tűzoltókat nyilván nem terhelték ilyen kötelezettséggel.⁴¹ A serdületlenek és a nők gyámságának ellátása egyébként a római polgárok alapvető kötelezettségei közé tartozott: a *praetor* bármely polgárt kijelölhette annak gyámjául, akinek nem volt végrendeletileg kinevezett vagy törvényes gyámja.⁴²

A *vigilék* Augustus rendelkezései alapján rendszeres zsoldot kaptak a Saturnus templomában elhelyezett államkincstárból (*aerarium Saturni*),⁴³ Annak érdekében, hogy e kifizetéseket folyamatosan biztosítani tudja, a császár 7-ben új adónemet vezetett be: rabszolga vásárlása esetén arra kötelezte a vevőket, hogy a vételár 2 százalékát fizessék be az államkincstárba. Az így befolyt összegeket a katonai kiadásokra, s köztük kiemelten a *vigilék* fizetésére kellett fordítani.⁴⁴ Az adókulcsot később (még Claudius uralkodása előtt) 4 százalékra emelték. 57-ben Nero a vevők helyett az eladókat kötelezte az adó (*quinta et vicesima venalium mancipiorum*) megfizetésére.⁴⁵ Dobson szerint a *vigilék* századosai ugyanolyan összegű zsoldot kaphattak, mint a *legiókban* szolgáló századosok.⁴⁶

A *vigilék* hét ezredének, vagyis az egész tűzoltóságnak az élén a *praefectus vigilum* állt, akit Paulus – mint fentebb láthattuk – tekintélyes férfinak (*vir spectabilis*) nevezett.⁴⁷ Cassius Diótól tudjuk, hogy a *praefectus vigilumot* a lovagok közül

³⁸ Vö. Gai. 2,109–111; Inst. 2,11 pr.

³⁹ Ulp. D. 37,13,1,1.

⁴⁰ Mod. D. 27,1,8,4.

⁴¹ Arról, hogy a katonák nem lehettek gyámok, ld. Inst. 1,25,14. Hermogenianus egy helyen említést tesz arról, hogy a *praefectus vigilum* a hivatali ideje alatt mentes a gyámi és gondnoki kötelezettségek alól (Herm. D. 27,1,41,1).

⁴² Vö. Gai. 1,185; Inst. 1,20 pr.

⁴³ Dio 55,26,4.

⁴⁴ Ld. Dio 55,31,4. Vö. Sven GÜNTHER: »Vectigalia nervos esse rei publicae«. *Die indirekten Steuern in der römischen Kaiserzeit von Augustus bis Diokletian*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2008, 149–154.

⁴⁵ Vö. Tac. ann. 13,31.

⁴⁶ B. DOBSON: Legionary Centurion or Equestrian Officer? A Comparison of Pay and Prospects, *Ancient Society* 3, 1972. 206–207.

⁴⁷ A *praefectus vigilum*ról ld. WERNER: i. m. 74–80.; Sebastian RUCIŃSKI: Le rôle du préfet des vigiles dans le maintien de l'ordre public dans la Rome impériale, *Eos*. 90 2003. 262–274.; PÓKECZ Kovács Attila: A

nevezték ki, mindig meghatározott időre.⁴⁸ Domitianus korától egy parancsnokhelyettes (*subpraefectus vigilum*) segítette munkájukat.⁴⁹ A feliratos emlékek tanúsága szerint a 3. századtól a *vigilek praefectusai* az *eminentissimus*, *perfectissimus*, *clarissimus*, illetve *spectabilis* címmel rendelkeztek.⁵⁰ Hivataluk betöltése után gyakran tovább emelkedtek a ranglétrán: közülük többekből helytartók, sőt *praefectus praetoriók* (vagyis a császárok helyettesei) lettek.⁵¹ Időnként olyan kiváló jogtudósok álltak a *vigilek* élén, mint Q. Cervidius Scaevola (175 körül), illetve a már említett Herennius Modestinus (valamikor 226 és 239 között).⁵² Nem csoda, hogy a *Historia Augusta* Heliogabalus császár (218–222) örült tettei közé sorolja azt, hogy egy Gordius nevű kocsihajtót nevezett ki a *vigilek* parancsnokává.⁵³

A *vigilek* fő feladatát az éjszakai őrködés, járőrözés, a polgároknak a tűzveszély elkerülésére való figyelmeztetése, a keletkező tüzek észlelése és minél gyorsabb eloltása képezte. Paulus a következőket írja: „Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a *praefectus vigilum* egész éjszaka köteles őrködni (*vigilare*), és vödörrel és csákánnyal felszerelt *cohorta*ival járőrözni (*coerrare*), hogy minden lakost figyelmeztessenek (*admonere*) arra, hogy ügyeljenek, nehogy hanyagságból (*neglegentia*) tűz üssön ki. Ezenfelül az a feladata, hogy minden lakost utasítson (*admonere*), legyen víz azon az emeleten, ahol tartózkodik.”⁵⁴

A *vigilek* őrszolgálatával kapcsolatban – amiről egyébként a nevüket kapták (*vigilare*: virrasztani, őrködni) – érdemes megjegyezni, hogy a római hadseregben éjjel háromóránként került sor őrsgváltásra. Vegetius hadtudományi művében a következőket írja: „Mivel azonban lehetetlennek bizonyult, hogy folyvást ugyanazok virrasszanak az őrhelyeken, az éjszakai őrseget a vízóra szerint négy részre osztották fel, hogy éjszaka ne kelljen három óránál többet virrasztani. Mindannyiukat a trombitászó küldi őrsegre és óráik leteltével a kürtszó hívja vissza őket.”⁵⁵ Minden bizonnyal a tűzoltók esetében is hasonló módon osztották be az éjszakai őrseget.

Paulus fentebb idézett állítása szerint a tűzoltók alapvető eszközei közé tartoztak a vödörök (*hamae*) és a csákányok (*dolabrae*). Egy másik forráshely a *vigilek* által használt baltákról vagy bárdokról (*securae*) tesz említést.⁵⁶ A vödörrel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a tűzoltókat *sparteolínak* is nevezték,⁵⁷ mivel eszpartófüvből (*spartum*) font vödöröket használtak.⁵⁸

principátus közjoga (Kr. e. 27 – Kr. u. 284), Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2016, 111–114.

⁴⁸ Dio 52,24,6; 55,26,4.

⁴⁹ Vö. SABLAYROLLES: i.m. 104.

⁵⁰ Vö. SABLAYROLLES: i.m. 87–91.

⁵¹ Vö. SABLAYROLLES: i.m. 74.

⁵² Vö. SABLAYROLLES: i.m. 93, 489–491, 506–509.

⁵³ SHA Heliog. 12. Ugyanitt olvashatjuk, hogy a császár döntése alapján egy színpadi táncosból *praefectus praetorio*, egy borbélyból pedig *praefectus annonae* lett.

⁵⁴ Paul. D. 1,15,3,3–4 (Patay Horváth András ford.).

⁵⁵ Veg. re mil. 3,8 (Várady László ford.).

⁵⁶ Petr. Sat. 78.

⁵⁷ „Serapis tivornjának gomolygó füstjére akár a tűzoltókat (*sparteoli*) lehet összecsóditani” – írja Tertullianus (Tert. apol. 39; Vanyó László ford.).

⁵⁸ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 136–137.

A csákányokkal és a bárdokkal olyan törést-zúzást-rombolást lehetett véghezvinni, ami bizonyos esetekben a tűzfészekhez való eljutáshoz, a tűzből való meneküléshez vagy a tűz továbbterjedésének megakadályozásához szükséges lehetett. A tűzoltók időnként katonai kőhajító ostromgépeket (*ballistae*) is igénybe vehettek, ha a tűz megállításához nagyobb épületeket kellett lerombolniuk. Tacitus szerint a 64 nyarán hat napon át tomboló tűznek csak úgy tudtak véget vetni, hogy „hatalmas területen ledöntötték az épületeket”.⁵⁹ Bár e híradásban nincs utalás a *vigilekre*, lehetséges, hogy ők rombolták le a házakat. Az ilyen károkozás a sürgősségi helyzetekre tekintettel nyilvánvalóan jogszerűnek minősült, s így nem képezett büncselekményt. Celsus és Ulpianus szerint egyébként azt sem lehetett dologrongálás (*damnum iniuria datum*) miatt perelni, aki a tűzvész távoltartása céljából (*incendii arcendi gratia*) – attól az alapos félelemtől vezetve (*iusto metu ductus*), hogy a saját házát is elérí a tűz – lerombolta a szomszédja házát.⁶⁰ Az, akinek a szomszédja ilyen körülmények között rombolta le az épületét, *interdictum quod vi aut clam* útján sem követelhetett kártérítést, ha a tűz tényleg elért hozzájuk.⁶¹

Egy helyen a Digestában arról olvashatunk, hogy milyen dolgok tartoznak egy ház felszereléséhez (e kérdés akkor merült fel, ha a ház a felszerelésével együtt képezte hagyomány tárgyát). A klasszikus római jogtudósok egyöntetű véleménye szerint a ház felszereléséhez (*instrumentum domus*) tartoztak azok a dolgok, melyek a ház védelmére szolgáltak (*quae ad tutelam domus pertinent*): ilyenek voltak például a tűzoltáshoz szükséges eszközök. Ilyennek számított az ecet (*acetum*), amit tűzoltás céljából tartottak (*quod extinguendi incendii causa paratur*), továbbá ebbe a körbe tartoztak a rongypokrócok (*centones*), fecskendők (*sifones*), póznák (*perticae*), létrák (*scalae*), kosarak (*formiones*), szivacsok (*spongiae*), vödörök (*amae*), seprők (*scopae*).⁶² Ezeket az eszközöket nyilván a tűzoltók is használták.

A rongypokrócok kapcsán megjegyzést érdemel, hogy a ránk maradt római kori feliratok tanúsága szerint nemcsak a rongyokból ruhákat és takarókat készítő foltozó szabókat nevezték *centonarius*oknak, hanem a tűzoltókat is, akik vizes pokrócokat használtak a tűz oltásakor.⁶³ Az ecettel kapcsolatban pedig érdemes megemlíteni, hogy az izzó sziklatömböket ecettel porlasztották szét. Livius szerint így járt el Hannibal is, amikor seregével sziklaakadályokba ütközött: a sziklákat tűzzel felhevítette és ecetet locsolt rájuk, amitől azok széttöredeztek.⁶⁴

A fecskendőről Sevillai Szent Izidor (kb. 560–636) enciklopédiájában azt olvashatjuk, hogy azt keleten (*in Oriente*) használják az égő házak oltásakor: tele

⁵⁹ Tac. ann. 15,40 (Borzák István ford.).

⁶⁰ Ulp. D. 9,2,49,1. Vö. Ulp. D. 47,9,3,7.

⁶¹ Ld. Ulp. D. 43,24,7,4. Vö. OROSZ P. Gábor: Jogos védelem és végszükség, mint a jogellenesség kizáró okai a római jogban és napjainkban. *Jogelméleti Szemle*, 2003/2.; Jean-François GERKENS: État de nécessité et *damnum incendii arcendi causa datum*, *Revue internationale des droits l'antiquité*, 44 1997. 121–153.

⁶² Ulp. D. 33,7,12,18.

⁶³ Vö. SZILÁGYI János: Tűzvédelem Aquincumban és a római birodalom más városaiban. *Tűzoltó Múzeum évkönyve*, 1984/1. 25.

⁶⁴ Liv. 21,37.

teszik vízzel, s ha levegőt fújnak bele (*sufflare*), kilövell belőle a víz, s eloltja a tüzet.⁶⁵ Korábban minden bizonnyal nyugaton is hasonlóképpen jártak el: ilyen fecskendőket a római tűzoltók is alkalmaztak. Ezt több feliratos emlék bizonyítja, melyek szerint a *vigilek* között „fecskendősök” (*siponarii*) is voltak.⁶⁶

Az ifjabb Plinius egyik (110 végén írt) leveléből, melyben a helytartó a Nicomediában pusztító tűzvészről számolt be Traianus császárnak, szintén arra következtethetünk, hogy a római tűzoltók használtak fecskendőket. Plinius szerint a tűz gyors terjedésének három fő oka volt: a heves szél, az emberek közömbössége és a tűzoltóeszközök hiánya. A harmadik problémát így összegzi: „nincs az egész városban egyetlen tűzifecskendő (*sipo*), nincs tűzoltóvödör (*hama*), és egyáltalán nincs semmiféle tűzoltó-felszerelés (*instrumentum ad incendia compescenda*).”⁶⁷ Ez a megfogalmazás arra utal, hogy ezeknek az eszközöknek a meglétét – és szükség esetén a használatát – a fővárosban teljesen természetesnek tartották.

A források szerint Rómában a tüzek észlelésével kapcsolatban tévedések („téves riasztások”) is előfordultak. Ha a *vigilek* nagyobb füstöt láttak, érthető módon azonnal tűzre gondoltak. Seneca egyik levelében olvashatjuk a következőket: „Betoppant néhány barátom, akik miatt a szokottnál nagyobb füst (*maior fumus*) támadt, nem olyan, amilyen a gazdagok konyháiból száll fel, s réműlettel szokta eltölteni a tűzfelügyelőket (*vigiles*), hanem olyan kicsiny, amely vendégek jövetelét jelzi.”⁶⁸ Szintén Seneca írja a természettudományos megállapításait összefoglaló munkájában: „amikor izzani látszik az égbolt... távoli tűzvész benyomását kelti. Tiberius Caesar alatt több *cohors* sietett Ostia *colonia* segítségére, mert azt hitték, kigyulladt, pedig az égbolt izzott az éjszaka nagy részén át, kevés fénnel, sűrű és füstös tűzzel.”⁶⁹ Petronius *Satyricon* című szatirikus regényében is tévednek a buzgó tűzoltók: a Trimalchio házában rendezett hatalmas lakoma során az egyik rabszolga olyan erővel fújta a kürtjét, „hogy fölverte az egész szomszédságot. Erre az éjjeliőrök (*vigiles*), akik a környék nyugalmára vigyáztak (*qui custodiebant vicinam regionem*), azt gondolván, hogy Trimalchio háza kigyulladt, hirtelen betörték a kaput, és vízzel meg bárdokkal (*cum aqua securibusque*), a maguk szokásához híven, rettenetes zűrzavart támasztottak.”⁷⁰

A tűzoltás mellett a *vigilek*nek más feladatai is voltak. A régi *triumvirek*hez hasonlóan gondoskodniuk kellett a közrendről és a közbiztonságról; a bűnözőket és a szökött rabszolgákat kötelesek voltak minél gyorsabban letartóztatni. Parancsnokuk, a *praefectus vigilum* kivizsgálta a tűzesetek okait, a letartóztatott bűnelkövetőket pedig büntetésben részesítette vagy átadta a főváros parancsnokának, a *praefectus urbinae*.

Paulus minderről a következőket írja: „A *praefectus vigilum* tart vizsgálatot a gyújtogatók (*incendiarii*), betörők (*effractores*), tolvajok (*fures*), rablók (*raptores*) és orgazdák (*receptatores*) ügyében, az olyan megátalkodott és hírhedt személyeket

⁶⁵ Isid. etym. 20,6,9.

⁶⁶ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 109.; SABLAYROLLES: i.m. 361.

⁶⁷ Plin. ep. 10,33 (Borzák István ford.).

⁶⁸ Sen. ep. 64,1 (Bollók János – Takács László ford.).

⁶⁹ Sen. quaest. nat. 1,15,5 (Köpeczky Rita ford.).

⁷⁰ Petr. Sat. 78 (Horváth István Károly ford. apró módosítással).

kivéve, akiket a *praefectus urbi*nak adnak át. És minthogy általában a lakosok hibájából üt ki a tűz, botütésekkel bünteti meg azokat, akik túlságosan gondatlanul bánnak a tűzzel, vagy súlyos szóbeli figyelmeztetésben részesítve őket elengedi a botozást. A rablók általában házakba vagy olyan raktárakba törnek be, ahol az emberek legértékesebb javaikat tárolják. Feltörnek kamrákat, szekrényeket és pénzesládákat. [A vizsgálat során] gyakran az öröket is megbüntetik. Így rendelkezett az isteni Antoninus [Caracalla] is Erucius Clarushoz intézett válaszában. Azt mondta ugyanis, hogy egy raktár kirablása után kínvallatásnak vetheti alá az őrszolgálatot teljesítő rabszolgákat, még akkor is, ha részben a császár a tulajdonosuk. [...] A ruhatárosoknak (*capsarii*) is, akik fizetség fejében a fürdőkhöz megőrzésre átveszik a ruhákat, a *praefectus vigilum* a bírójuk, hogy ha azok valamit álnok módon elkövetnek, akkor ő döntsön az ügyben.”⁷¹

A *praefectus vigilum* hatáskörébe ezek szerint a tűzesetek mellett a leggyakoribb vagyoni elleni bűncselekmények vizsgálása tartozott. Arra, hogy a fővárosban a tolvajok fellett a *praefectus vigilum* ítélkezett, Iulianus is utal egy helyen.⁷² Pomponius pedig arról tesz említést, hogy egy rabszolgára, akiről azt állították, hogy lopáson érték tetten, a *praefectus vigilum* a legsúlyosabb büntetést (*summum supplicium*) szabta ki, ami minden bizonnyal keresztre feszítést jelentett.⁷³

A *praefectus vigilum* tehát a bűnelkövető rabszolgákat halálra is ítélhette, római polgárokat azonban nem sújthatott főbenjáró büntetéssel. Ha a tüzet római polgárok gondatlanságból okozták, a *praefectus vigilum* fegyelmezési (ún. *coercitiós*) jogkörében eljárva elrendelhetette a bűnösök megbotozását (*fustium castigatio*), ha azonban római polgárok gyújtogattak szándékosan, a főbenjáró büntetés kiszabására a *praefectus urbi* volt jogosult.⁷⁴ Ezt Ulpianus is megerősíti, aki szó szerint idézi Septimius Severus és Antoninus Caracalla császárok Iunius Rufinus *praefectus vigilum*nak címzett (203 és 205 között kiadott) leiratát: „A bérházakban lakókat és mindazokat, akik hanyagul tartották maguknál a tüzet, megparancsolhatod, hogy botozzák vagy ostorozzák meg, azokat pedig, akik szándékosan okoztak tüzet, Fabius Cilo *praefectus urbi* barátunknak add át...”⁷⁵ II. Valentinianus 385 és 389 között kiadott rendelete, melyet a császár Nebridius *praefectus urbi*nek címzett, szintén kimondta, hogy a *praefectus vigilum* főbenjáró ügyekben nem ítélkezhet; az ilyen ügyeket át kell adnia a *praefectus urbi*nek.⁷⁶ E rendeletben nyilván a római polgárok főbenjáró bűnügyeiről van szó (és nem a rabszolgák bűnügyeiről).

⁷¹ Paul. D. 1,15,3,1–2.5 (Patay Horváth András ford.).

⁷² Iul. D. 47,2,57,1.

⁷³ Pomp. D. 12,4,15. Tolvaj rabszolga keresztre feszítéséről Plutarkhosznál is olvashatunk (Plut. Ant. 81).

⁷⁴ A szándékos gyújtogatás Rómában mindig is főbenjáró büntettnek minősült. A Kr. e. 5. század derekán hozott XII táblás törvény alapján azt, aki házat vagy ház mellett álló gabonaasztagot szándékosan felgyújtott, tűzhalállal büntették (Gai. D. 47,9,9 = XII tab. 8,10). A szándékos gyújtogatást a Sulla *dictator* (Kr. e. 82–79) által hozott *lex Cornelia de sicariis et veneficis* is főbenjáró büntettnek minősítette (Marc. D. 48,8,1 pr.). Callistratus, a Kr. u. 3. század elejének jogtudósa szerint azok többségét, akik ellenségeskedésből vagy rablási célból a városban belül gyújtogattak, élve elégetik (Call. D. 48,19,28,12).

⁷⁵ Ulp. D. 1,15,5.

⁷⁶ C. 1,43,1.

Végül – mint már említettük – a szökött rabszolgák (*servi fugitivi*) felkutatása és letartóztatása is a *vigilek* feladati közé tartozott. A Iunius Rufinus *praefectus vigilum*nak címzett, fentebb idézett császári leirat e szavakkal zárul: „a szökött rabszolgákat fel kell kutatnod és vissza kell adnod a gazdáiknak.”⁷⁷ Paulustól tudjuk, hogy azokat a szökött rabszolgákat, akiket a gazdáik nem igényeltek, a *praefectus vigilum* eladta.⁷⁸ A vételár ilyenkor az államkincstárt gazdagította.⁷⁹

A 4. századi forrásokban már nem található utalások a *vigilek* tűzoltó tevékenységére. I. Constantinus császár 314 és 326 között négy rendeletet is kiadott Iulius Antiochus *praefectus vigilum* részére: ezek egyikében sem esik már szó tűzrendészeti kérdésekről.⁸⁰ A tűzoltás feladatát a 4. században minden bizonnyal egyesületek vették át Rómában.⁸¹ Az ifjabb Plinius fentebb idézett levelében – melyben a nicomédiai tűzvétszről írt Traianusnak – felvetette, hogy – más városokhoz hasonlóan – Nicomédiában is tűzoltó egyesületet (*collegium fabrorum*) kellene szervezni.⁸² A császár ezt az ötletet elutasította, mert az egyesületek szerveződését politikailag veszélyesnek tartotta.⁸³ A későbbi császárok azonban e kérdéstről másként vélekedtek. Idővel egyre több közérdekű feladatot egyesületek láttak el, s ezek közé a feladatok közé tartozott a tűzoltás is. Az aquincumi tűzoltó egyesület működéséről számos régészeti emlék tanúskodik.⁸⁴ Arra, hogy a tűzoltást a 4. században Róma városában is egyesületek vették át, a legfőbb bizonyíték Symmachus *praefectus urbi* egyik levele, melyet a városparancsnok 384-ben írt II. Valentinianus császárnak, s melyben a fővárosi *collegiumok* működésének fontosságát hangsúlyozva említést tesz olyan egyesületekről, melyek a véletlenül keletkezett tüzeket oltják el („*per alios fortuita arcentur incendia*”).⁸⁵

---

⁷⁷ Ulp. D. 1,15,5. Vö. Georg KLINGENBERG: *Servus fugitivus*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2005, 37.

⁷⁸ Paul. sent. 1,6a,6. Vö. KLINGENBERG: i.m. 153–154.

⁷⁹ Érdekességként megemlíthető, hogy a vevő ilyenkor nem szerzett azonnal tulajdonjogot: a korábbi gazda ugyanis három évig peres úton még visszakövetelhetette szolgáját; ha erre sor került, a vevő a kincstártól visszaigényelhetette az általa kifizetett vételárat (Paul. sent. 1,6a,7). Vö. GEDEON Magdolna: Szökött rabszolgák a római jog forrásaiban. *Klió*, 16 2007/2. 103.

⁸⁰ CTh 1,2,1; 2,10,1–2; 15,14,3.

⁸¹ Vö. RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*, 453.; Olivia ROBINSON: Fire Prevention at Rome, *Revue internationale des droits l'antiquité*, 24 1977. 380.

⁸² Plin. ep. 10,33.

⁸³ „Bármilyen okból bármilyen nevet adunk is azoknak, akik egyesületbe tömörülnek, politikai szövetséggé alakulnak, mégpedig rövid időn belül” – fogalmazott a császár (Plin. ep. 10,34; Borzsák István ford.).

⁸⁴ Vö. NAGY Lajos: A budapesti tűzoltóság őse. *Budapesti Napló*, 42 1937/7. 410–414.; NAGY Lajos: Az aquincumi polgárváros tűzoltóságának székháza (schola collegii centonariorum). *Laureae Aquincenses*, 1941/2. 182–231.; SZILÁGYI: i.m. 21–96.; ZSIDI Paula: Az aquincumi tűzoltók kollégiuma és a tűzoltószékház. *Budapest régiségei*, 32 1998. 91–97.

⁸⁵ Symm. rel. 13,3.